

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3128>

Number: 41 , p. 433-450, Winter II 2015

Yayın Süreci

Yayın Geliş Tarihi

11.10.2015

Yayınlanma Tarihi

31.12.2015

KUR'ÂN'I ANLAMADAN OKUMANIN SEVABI VAR MIDİR?

IS RECITING QUR'ÂN WITHOUT UNDERSTANDING IT IS REWARDED?

Dr. Naif YAŞAR

Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Öz

Kur'ân'ı anlamadan okumak ve bunu alışkanlık haline getirip yaygınlaştırmak Kur'ân ve Sünnet'e göre doğru bir davranış mıdır, bunun sevabı var mıdır, yoksa bu sonradan ortaya çıkan batıl bir gelenek midir? Kur'ân'da, onu anlamadan okumanın sevabı olduğuna dair herhangi bir bilgi yokken, onu anlamak ve hayata yansıtmak gerektiğine ve Kur'ân'ın gönderiliş amacının bu olduğuna dair birçok ayet vardır. Kur'ân'ın bu hedefi Peygamber (s.a.) ve ilk üç nesil tarafından sağlıklı bir şekilde anlaşılıp uygulanırken, sonra gelen nesiller bu hedefi ıskalamış ya da bilerek veya bilmeyerek saptırmıştır. Kur'ân'da okumayı ifade eden kelimelerin hepsi, "anlayarak okumak" manasına geldiği halde, özellikle Arap olmayan milletlerin İslam'a girmesi ve Kur'ân'ı anlamadan okumaya başlaması, zamanla bu kelimelerin "anlamadan okumak" manasında anlaşılmasına sebep olmuştur. Bu konuda Peygamber (s.a.) ve sahâbilerden birçok rivayet nakledilmiş olmakla beraber bu rivayetlerde kastedilen şey, "Kur'ân'ı anlayarak okumak" olduğu halde, parçacı yorumcular, bu rivayetlerin işlerine gelen kısımlarını alıntılarla bunların yanlış anlaşılmasına sebep olmuştur. Kur'ân ve Sünnet'te, Kur'ân'ı anlamadan okumanın sevabı olduğuna dair tek bir delil gösteremedikleri, Peygamber (s.a.) ve ilk üç nesil Kur'ân'ı anlamadan okumayı kınadıkları halde, kendi kültürel anlayış ve pratiklerine odaklanan sonraki nesiller böyle bir iddiada bulunabilmişlerdir. Biz de bu çalışmamızda konunun detaylarını Kur'ân ve Sünnet'te arayıp ona göre bir sonuca varmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân'ı Okuma, Kur'ân'ı Anlama, Meal

Abstract

Is it right in the viewpoint of the Qur'ân and Sunnah to read the Qur'ân without understanding it and to generalize this habit? Is this a good deed or is it a superstitious custom that emerged later on? There is no evidence in the Qur'ân which says that reciting the Qur'ân without understanding it will be rewarded whereas there are a lot of verses in the Qur'ân which point out that it is necessary to understand and apply it in everyday life and the aim of revealing the Qur'ân is this. Although the Prophet (PBUH)

and the first three generations understood and applied this aim of the Qur'ân, the successors missed this objective and consciously or unconsciously misled it. Though the words used to mean "reading" in the Qur'ân, mean "reading and comprehension", the conversion of nations who were not Arap and their reciting the Qur'ân without comprehension, later on caused these words to be understood in the meaning of "reading without comprehension". Although a lot of traditions have been narrated from the Prophet (PBUH) and his successors about reading the Qur'ân, the meaning that was intended in these traditions was, "reading with comprehension." But atomistic commentators caused these traditions to be misunderstood by quoting the parts of these traditions which they needed for their aims. Although they could not provide a proof from the Qur'ân and Sunnah that reciting the Qur'ân without understanding it is rewarded and although the Prophet (PBUH) and the first three generations blamed the person who recites the Qur'ân without understanding it, the successors of the first three generations, who focused on their culturel and practical ideas, claimed this viewpoint. So, in this article, we will try to find the details of this topic from the Qur'ân and Sunnah and accordingly we will come to a conclusion.

Keywords: Reciting the Qur'ân, Understanding the Qur'ân, Translation

GİRİŞ

Kur'ân'ı anlamadan okumanın sevabının olup olmadığı İslam tarihi boyunca tartışılan meselelerden biridir. İslamî herhangi bir konunun sınırları, tanımı, doğru veya yanlış yönleri belirlenmeye çalışılırken referans alınan otorite kaynaklar en başta Kur'ân ve Sünnet'tir. Zira bu dini gönderen Allah olduğuna göre, elbette bu din ile ilgili konularda istikameti belirleyen de Allah olması gerekir. Allah ile insanlar arasında iletişimi sağlayan kişi de Allah Resulü (a.s.) olduğundan, onun din adına söyleyip yaptıkları, Allah'ın bizzat buyrukları sayılır.¹ Dolayısıyla bu iki kaynaktan beslenmeyen görüşlerin din adına ortaya atılması kabul edilemez bir metodoloji hatasıdır. Konumuz açısından düşünecek olursak, Kur'ân'ı anlamadan okumanın sevabının olup olmadığına karar veren mercinin, sözünü ettiğimiz bu iki kaynak olduğunu söyleyebiliriz. Yoksa kendi anlayışımıza, bu konunun İslam Ümmetince yaygınlaştırılan uygulamasına veya kültürümüzdeki duruma bakıp bu noktada bir sonuca varmaya çalışmamız yanlış bir yöntem hatası olacaktır. Şimdi konunun Kur'ân ve Sünnet'teki durumuna bir bakalım:

A) KUR'ÂN

Kur'ân, kendisinin nasıl bir kitap olduğunu, nasıl okunması, incelenmesi ve pratize edilmesi gerektiğini birçok ayetinde açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ihtiva ettiği birçok ayetin sadece bir kaç tanesi şöyledir:²

"O (Kur'ân), elbette boş bir lakırdı değil, (hak ile batılı) ayırt edici bir sözdür."³, "Bu (Kur'ân), sizden doğru yolda yürümek isteyen her biriniz için olmak üzere, bütün insanlık için bir öğüt ve hatırlatmadan başka bir şey değildir."⁴, "Ve and olsun ki biz öğüt ve ibret için Kur'ân'ı kolaylaştırdık, fakat ibret alan biri mi var?"⁵, "Biz sana böyle Arapça bir Kur'ân vahyettik ki Anakenti (Mekke) ve çevresinde bulunanları ikaz edip; (vukuunda) asla kuşku bulunmayan toplanma gününe karşı uyara-

² Ayetlerin tercümelerini verirken kendi meallendirmemizin yanında istifade edeceğimiz mealler şunlardır: Çantay, Hasan Basri (1887-1964), *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm*, Bilimevi Basın Yayın, İstanbul 2008; Gölpinarlı, Abdülbâki (1900-1982), *Kur'an-ı Kerim ve Meâli*, Elif Kitapevi Milenyum Yayınları, İstanbul 2005; Asad, Muhammad (1900-1992), *The message of The Qur'an*, İşaret Yayınları, İstanbul 2006; Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar neşriyat, İstanbul b.t.y.

³ 86/et-Şârik, 13-14.

⁴ 81/et-Tekvîr, 27-28.

⁵ 54/el-Kamer, 17, 22, 32, 40.

¹ Bkz. 4/en-Nisâ', 80.

sın. (O gün), bir bölük cennette, bir bölük ateştedir.”⁶, “İşte biz, bu Kur'ân'da üzerinde düşünsünler diye insanların önüne her türlü örnek olayı koyduk.”⁷, “Bir Allah'tır ki bir kitap halinde sözün en güzelini indirmiştir. Bir kısmı, bir kısmına benzer, her şeyi tekrar tekrar bildirir; Rablerinden korkanların tüyleri diken diken olur onu dinlerken, sonra da bedenleri ve gönülleri, Allah'ı anmak için yumuşar; işte bu, Allah'ın bir hidayetidir ki dilediğini onunla doğru yola sevk eder ve Allah, kimi doğru yoldan saptırırsa ona yol gösterecek yoktur.”⁸, “Sana bu mübarek Kitabı indirdik ki ayetleri üzerinde düşünsünler ve sağduyu sahipleri öğüt alsınlar.”⁹, “Elçi de: ‘Ya Rabbi, kavmim, şu Kur'ân'ı ihmal etti, terk edilmiş bir hale getirdi’ demiştir.”¹⁰, “Gerçekten bu Kur'ân, en doğru yola iletir ve iyi işler yapan müminlere, kendileri için büyük bir ecir olduğunu müjdelir.”¹¹, “(O peygamberler) Apaçık delillerle ve kitaplarla gönderildiler. Biz sana da; insanlara, kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatsın ve onlar da iyice tefekkür etsinler diye Kur'ân'ı indirdik.”¹², “Bu, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarıp o güçlü ve övgüye layık olan Allah'ın yoluna iletmen için sana indirdiğimiz Kitap'tır.”¹³

Bu gibi ayetlerden de açıkça anlaşılacağı üzere Kur'ân sürekli olarak kendisinin anlaşılması ve amel edilmesi gereken bir kitap olduğu konusu üzerinde ısrarla durur.

Allah her peygamberi kendi toplumun diliyle gönderdi ki böylece onlara dinlerini beyan etsin.¹⁴ Peygamberimizi de

kendi milletinin diliyle gönderdi. Kur'ân bu gerçeği defalarca dile getirip kendisinin yabancı bir dilde değil, aksine onu anlamları için “Araplara açık bir Arapça ile gelen bir kitap”¹⁵ olduğunu ilan eder. Tüm insanlara gelen bu kitabın elbette hidayet rehberi olmasının ön şartı, ona muhatap olan insanların onu anlayacağı bir dilde olmasıdır. Bu da ya doğrudan doğruya onu anlamak veya tercümesi ve tefsiri vasıtasıyla onu anlamak şeklinde gerçekleşir.¹⁶ Kur'ân'ın açık bir Arapça ile nazil olduğuna dair ayetlerden sadece birkaçı şöyledir:

“Eğer Kur'ân'ı yabancı bir dille meydana getirseydik, elbette derlerdi ki; ayetleri Arapça olarak açıklansaydı da anlansaydı olmaz mıydı? Bu, yabancı bir dille söylenmiş söz, söyleyen de Arap ha? De ki: O, inananlara doğru yolu gösterir ve şifadır; inanmayanlarınsa kulaklarında ağırlık var ve Kur'ân, onları kör etmede; sanki onlar pek uzak bir yerden seslenilmektedirler.”¹⁷, “Biz hiçbir peygamberi kendi kavminin dilinden başka bir dille göndermedik ki böylece (emr olunduklarını) onlara apaçık anlatsın.”¹⁸, “Biz, onu anlayasınız diye

¹⁵ Bkz. 12/Yûsuf, 2; 13/er-Ra'd, 37; 14/İbrâhîm, 4; 16/en-Nahl, 103; 20/Tâhâ, 113; 26/eş-Şu'arâ', 195; 39/ez-Zümer, 28; 41/Fuşşilet, 3, 44; 42/eş-Şürâ, 7; 43/ez-Zuhruf, 3; 46/el-Ahķâf, 12.

¹⁶ Kur'ân'ı, tercümesi veya tefsiri vasıtasıyla da olsa, okuma-yazma bilen her Müslüman'ın okuması ve anlamaya çalışması gerekir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken şey, mealin veya tefsirin hiçbir zaman Kur'ân'ın yerini alamayacağı ve bunları okumakla bu alanın uzmanı olunamayacağıdır. Meallerin temel mahiyeti, Kur'ân'ın orijinal haliyle aralarındaki farklar konusunda detaylı bilgi için bkz. Gürbüz, Faruk, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004; Durmuş, Zülfikar, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleleri*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2007; Yaşar, Naif, *Beyânu'l-Hak Adlı Meâl-Tefsir Üzerine Bir Eleştiri*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2 (2012), ss. 193-232; Yaşar, Naif, *Kur'ân Tercüme Teknikleri Açısından Yusuf Işıcık'ın Meâli*, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1 (2013), ss. 121-145.

¹⁷ 41/Fuşşilet, 44.

¹⁸ 14/İbrâhîm, 4.

⁶ 42/eş-Şürâ, 7.

⁷ 39/ez-Zümer, 27.

⁸ 39/ez-Zümer, 23.

⁹ 38/Şâd, 29.

¹⁰ 25/el-Furķân, 30.

¹¹ 17/el-İsrâ', 9.

¹² 16/en-Nahl, 44.

¹³ 14/İbrâhîm, 1.

¹⁴ Bkz. 14/İbrâhîm, 4.

Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."¹⁹

Bu ayetlerde sürekli olarak dil-muhatap ilişkisi ve uyumu üzerinde durulmakta ve mesajın gönderilme amacına uygun bir şekilde anlaşılmasının bu ikili arasında anlam odaklı kurulan sağlıklı iletişime bağlı olduğu ifade edilmektedir.

Kur'ân ve Sünnet'te "Kur'ân okumak" anlamını ifade etmek üzere tilâvet, kıraat, tertîl gibi kelimeler kullanılmaktadır. Fakat bu kelimelerin geçtiği bağlam göz önünde bulundurulduğunda onlardan kastedilen şeyin, "anlayarak okumak" olduğu kolaylıkla fark edilir. Zira Arapçada anlamadan okumak, yani harflerin seslendirilmesi bu kelimelerle değil, "tellaftuz/لفظ" kelimesi ile ifade edilir. Keza diğer dillerde de durum aynıdır. Örneğin, "anlayarak okumayı" ifade etmek için Türkçede "okumak"; Arapçada "tilâvet/kıraat (تلاوة/قراءة)"; İngilizcede "reading"; Fransızcada "lire" ve Almandada "lesen" kelimeleri kullanılır. Fakat bu dillerde "anlamadan okumak", başka bir ifadeyle, sadece "alfabenin seslendirilmesi" için ise: Türkçede "tellaftuz" veya "seslendirme"; Arapçada "tellaftuz (لفظ)"; İngilizcede "pronunciation"; Fransızcada "prononciation" ve Almandada "Aussprache" kelimeleri kullanılır.

Burada bizi yanıltan en önemli nokta, iki dil (Arapça-Türkçe) ve kültür (Arap-Türk) arasındaki adaptasyonu yanlış yapmamızdır. Zira bizim, Kur'ân'ın tilâvetinden veya kıraatından anladığımız şey, kendi kültürümüzde Kur'ân öğretimine bağlı oluşan anlayıştır. Bizim kültürümüzde Kur'ân tilâveti, çoğunlukla Kur'ân'ın manasından tamamen ayrı bir şekilde öğretildiğinden, Kur'ân'daki "tilâvet", "kıraat", "tertîl" kelimelerini de kültürümüzün penceresinden anlamlandırarak yanlış sonuçlara varıyoruz. Öncelikli olarak bu kelimeler Kur'ân ve Sünnet'te bu manada kullanılmamıştır. Bu kelimelere yüklenen yeni anlamlar (sadece seslendirme manasında

anlaşılmaları) daha sonraki dönemlerde ve Arap olmayanlar tarafından olmuştur ki bunlar Kur'ân'ın anlaşılmasında mihenk olmamakla beraber, onun anlaşılmasında hataya düşmemek için özellikle dikkat edilmesi gerekir. Şunu göz önünde bulundurmamız gerekir ki hitap her zaman için muhatabın anlayışını göz önünde bulundurur. Kur'ân ve Sünnet, Arapları muhatap olarak konuştuğundan, öncelikli olarak onların Kur'ân'ın nüzülü döneminde bu kelimelerden ne anladıklarına bakılmalı ve ona göre sonuca varılmalıdır. Aşağıda da hem Kur'ân'dan hem de Sünnet'ten örnekleriyle göstereceğimiz gibi, Kur'ân'ın ilk muhatapları "Kur'ân okumaktan"; "onu anlayarak okumayı" ve hatta "okuduğunun gereğini yapmayı" anlamlardı. Bu kelimelerin Kur'ân ve Sünnet'teki kullanımları buna delildir.

Kur'ân'da geçip de "okumak" anlamına gelen "tilâvet/تلاوة", "kıraat/قراءة" ve "tertîl/تَرْتِيل" kelimeleri ve anlamına dikkat etmeksizin sadece "seslendirmek" manasına gelen "tellaftuz/لفظ" kelimesi üzerinde biraz durmak yerinde olacaktır:

a) Tilâvet/تلاوة: Bu kelime تلو kökünden elde edilir. تلو kelimesi; "peşi sıra gelmek, takip etmek, tabi olmak, amel etmek, manayı düşünerek okumak" anlamlarına gelmektedir.²⁰

Kendi kültürümüz bağlamında düşündüğümüzde bu kelimeyi, "manasız anlamadan Kur'ân okumak" şeklinde anlıyoruz. Fakat burada da gördüğümüz gibi aslında bu kelimenin böyle bir anlamı yoktur. Bu kelimenin doğru manasını ortaya koymak için birkaç ayeti incelemek yerinde olacaktır:

²⁰ el-Ḥalîl, b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 175/791), *Kitâbu'l-ayn*, Mektebetu Lubnan, Beyrut 2004, تلو mad., s. 83; el-Cevherî, İsmâ'il b. Hammâd (ö. 393/1001), *eş-Şihâh*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007, تلو mad., s. 128; er-Râğîb, el-İşfehânî (ö. 425/1108), *Mufredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Şam 2009, تلو mad., s. 167-168; İbn Manzûr, Ebu'l-Faḍl Cemâluddin Muḥammed b. Mukerrem (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru Şâdir, Beyrut 2011, تلو mad., II, 235-236.

¹⁹ 12/Yûsuf, 2.

Taberî (ö. 310/923), müfessirlerin, ²¹ *الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ* ayetinin tevlinde ihtilaf ettiklerini belirtir. O, Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652), Abdullah b. Abbas (ö. 68/687), 'İkrime (ö. 104/722), Mucâhid b. Cebr (ö. 104/722), 'Atâ' b. Ebî Rabbâh (ö. 114/732), Kâtâde b. Di'âme (ö. 117/735), Hasan Basrî (ö. 110/728), Ebu Rezîn el-'Ukaylî (ö. ?) ve Kays b. Sa'd'ın (ö. 130/748) bu ayeti: "Helallerini helal ve haramlarını haram kabul ederek Kitab'a hakkıyla uyarlar/ittiba ederler ve onunla amel ederler" şeklinde tefsir ettiklerini söyler. Taberî, bu görüşleri aktardıktan sonra bu ibarenin doğru tevlinin bu olduğunu ve buradaki *حَقَّ تِلَاوَتِهِ* ibaresinin ise amele vurgu yapan bir mübalağa ifadesi olduğunu ifade eder.²² Yoksa bu ayetin manası, "mahreçlerine tam dikkat ederek Kur'ân'ı okumak, yani "anlamadan telaffuz etmek" demek değildir.

Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyuruyor: *رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَمَنْ يُؤْمِن بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ* ²³ *خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا* Bu ayete bir bütün olarak bakıldığında buradaki *tilâvet* kelimesinin "anlamadan okumak" değil, aksine küfürden çıkıp imana gelmek için Allah'ın apaçık ayetlerini "anlayarak ve amel ederek okumak" manasına geldiği görülür. Yoksa manasını bilmeden okumanın ne "apaçık olmak" ne de "küfürden

çıkıp imana gelmek" ne de "salih amel işlemek" ile bir alakası vardır.

Allah şunu buyurur: *وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۚ حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُوهَا فَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ* ²⁴ Bu ayette açıkça görüldüğü gibi, Allah'ın ayetlerinin okunması (*tilâvet*/*يتلون*), okunan ayetlerin muhteviyatı bağlamında kâfirler aleyhine tam anlamıyla bağlayıcı bir delil olmuş ve cehennemde onların aleyhine itiraz edilemez bir hüccet olarak sunulmuştur. Dolayısıyla buradaki okumak, ilgili tebaaya bir fermanın okunmasıdır. Buradaki okumayı, manasını anlamadan sadece bir telaffuz eylemi şeklinde anlamın Kur'ân'ın kastettiği mana ile uzaktan yakından bir alakası görünmemektedir.

Kur'ân, İsrailoğullarının din âlimlerine şunu söyler; *أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ* ²⁵ *O, İsrailoğullarını, Kitap'ı okudukları halde onun emirlerine uymamalarından dolayı kınamaktadır. O halde "tilâvet" kelimesinin, "okunan şeyin anlamını bilmeden sadece onu telaffuz etmekle" hiçbir alakası yoktur. Lügavî anlamında da gördüğümüz gibi bu kelime, "anlayarak okumak", "okuduğu şeyin muhteviyatıyla amel etmek" gibi manaları ifade etmektedir ve Kur'ân'da da bu manalarda kullanılmaktadır.²⁶*

²¹ 2/el-Bakara, 121. (Kendilerine Kitap verdiklerimiz, ona hakkıyla uyarlar)

²² et-Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid (ö. 310/923), *Câmi'u'l-be'yân 'an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. eş-Şeyh Hâlid el-Meys, Dâru'l -Fikr, Beyrut 2005, I, 661-665. Ayrıca bkz. Ebû 'Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), *Feđâilu'l-Kur'ân*, thk. Adnân el-'Alî, Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2009, s. 36.

²³ 65/et-Talâk, 11. (Size Allah'ın açık açık ayetlerini okuyan bir elçi gönderdi ki, inanıp yararlı işler yapanları, karanlıklardan aydınlığa çıkarsın. Kim Allah'a inanır ve yararlı iş yaparsa Allah onu, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar. Allah ona gerçekten güzel rızık vermiştir)

²⁴ 39/ez-Zumer, 71. (Küfre girenler, bölük bölük cehenneme sürülmüşlerdir. Oraya geldikleri zaman, kapıları açılan cehennemden bekçileri onlara şöyle demiştir: "Kendi aranızdan, Rabbinizin ayetlerini size okuyan ve sizi bu gününüzle karşılaşacağınız hakkında uyarıcı elçiler gelmedi mi?" Onlar: "Evet geldi, ama kâfirlere azap sözü hak olmuştur" demişlerdir)

²⁵ 2/el-Bakara, 44. (İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz? Hâlbuki Kitap okuyan sizsiniz! Bu durumda aklınızı kullanmanız gerekmez miydi?)

²⁶ Kur'ân'ın bu kelimeyi "anlayarak ve muhteviyatıyla amel ederek okumak" manasına gelecek şekilde kullandığına dair örnekler için bkz. 2/el-Bakara, 120, 129; 3/Âlu 'İmrân, 93, 101, 108, 113, 164; 4/en-Nisâ, 127; 5/el-Mâide, 1; 6/el-En'âm, 151; 7/el-A'râf, 175; 8/el-Enfâl, 2, 31; 17/el-İsrâ, 107; 18/el-Kehef, 83; 22/el-

b) Kıraât/قراءة : Bu kelime قرأ kökünden elde edilir. قرأ kelimesi ise; “toplamak, ihtiva etmek, bir şeyin parçalarını toplayıp birbirine eklemek, okuma esnasında harfleri ve kelimeleri birbirine eklemek, Kur’ân okumak” manalarına gelmektedir.²⁷ Dolayısıyla tek bir harfin telaffuz edilmesine “kıraat” denmez.²⁸ Kelimenin bu anlamına bağlı olarak İbn Abbas, ²⁹ فَإِذَا قَرَأْتَ قُرْآنَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ayetini, “Onu (Kur’ân’ı) göğsünde iyice toplayıp yerleştirdiğimiz zaman, onunla amel et” şeklinde tefsir etmiştir.³⁰ Daha sonraları قرأ kökünden türetilen “Kur’ân/قُرْآن” kelimesi Hz. Muhammed’e nazil olan kitabın özel ismi haline gelmiştir.³¹ “Kıraat” kelimesi de daha sonraları özellikle Arap dil biliminin gelişmesiyle Kur’ân’a has bir okuma tarzını ifade edecek şekilde anlam değişimine uğramıştır.

Bu bağlamda قرأ kelimesi veya ondan türetilen قُرْآن kelimesi “anlamadan okumak” veya sadece “telaffuz etmek” manasına gelmez. قرأ kelimesinin geçtiği ayetler,³² bağlamlarıyla beraber incelendiğinde bu kelimenin “anlayarak okumak” manasına geldiği açık bir şekilde görülecektir.

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ /

³³ بِلسانِ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ / فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ayetleri, Kur’ân’ın açık bir Arapça ile nazil olduğunu ve eğer Allah onu anlamayan bir topluma indirseydi, ona inanmayacaklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla burada Kur’ân’ın açık bir beyan ve muhataplarının anladıkları dille nazil olması, aynı zamanda onu anlayıp ona iman etmelerinin sebebi olarak ifade ediliyor.

³⁴ أَفَرَأَىٰ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ayeti de okumaktan kastın “anlayarak okumak” olduğunu bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira burada kişiden, kendi iyi/kötü muhasebesini sadece kitabını (amel defterini) okuyarak yapması istenmiştir. Yine, ³⁵ وَفَرَأَانَا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَىٰ مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ve ³⁶ فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَٰؤُلَاءِ مَا أُرْوُوا كِتَابِيهِ gibi ayetleri incelediğimizde de aslında قرأ kelimesi ve türevlerinin “anlayarak, algılayarak okumak” anlamına geldiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kur’ân, okunduğu halde anlaşıl-mamayı Allah’ın verdiği büyük bir ceza ve musibet olarak arz eder. Allah, وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا / وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذُكِرْتِ رَبِّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَوْ عَلَىٰ أَذْبَانِهِمْ نُفُورًا / نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا³⁷ ayetlerinde, kendilerine Peygamber (a.s.) ve Kur’ân

Hacc, 72; 23/el-Mu’minün, 66, 105; 26/eş-Şu’arâ’, 69; 27/en-Neml, 92; 28/el-Kaşşâs, 3, 45, 53, 59; 29/el-’Ankebüt, 45, 48, 51; 31/Loqmân, 7; 34/Sebe’, 43; 35/Fâitir, 29; 45/el-Câsiye, 6, 8, 25; 46/el-Ahkâf, 7; 68/el-Kalem, 15; 83/el-Mutaffifin, 13; 98/el-Beyyine, 2.

²⁷ el-Halîl, *Kitābu’l-’ayn*, قرأ mad., s. 661; Ebü ’Ubeyde Ma’mer b. Muğennâ (ö. 211/826), *Mecāzu’l-’Kur’ân*, thk. Ahmed Ferit el-Muzeydî, Dāru’l-Kutubi’l-’İlmiyye, Beyrut 2006, s. 282; el-Cevherî, *eş-Şihāh*, قرأ mad., s. 845; er-Rāğib, *Mufredāt*, قرأ mad., s. 668-669; İbn Manzūr, *Lisān*, قرأ mad., XII, 50-52.

²⁸ er-Rāğib, *Mufredāt*, قرأ mad., s. 668.

²⁹ 75/el-Kiyāme, 18.

³⁰ el-Cevherî, *eş-Şihāh*, قرأ mad., s. 845; er-Rāğib, *Mufredāt*, قرأ mad., s. 668.

³¹ er-Rāğib, *Mufredāt*, قرأ mad., s. 669.

³² İlgili ayetler için bkz. 7/el-A’râf, 204; 16/en-Nahl, 98; 17/el-İsrâ’, 14, 45-47, 106-109; 20/Tâhâ, 113-114; 25/el-Furkân, 32; 26/eş-Şu’arâ’, 95-199; 27/en-Neml, 92; 69/el-Hâkka, 19; 73/el-Muzemmil, 4, 20; 75/el-Kiyāme, 16-19; 84/el-İnşikâk, 20; 87/el-A’lâ, 6; 96/el-’Alâk, 1-5.

³³ 26/eş-Şu’arâ’, 95, 198-199. (Kur’ân’ı apaçık bir Arapça ile gönderdik / Eğer onu Arapça bilmeyenlerden birine indirseydik de onlara bunu okusaydı, onlar buna iman etmeyeceklerdi)

³⁴ 17/el-İsrâ’, 14. (Kitabını (amel defterini) oku! Bugün sana hesap gördürücü olarak nefsin yeterdir)

³⁵ 17/el-İsrâ’, 106. (Onu, insanlara ağır ağır, geniş bir zamana yayarak okuman için, okuma parçalarına ayırdık ve onu azar azar indirdik)

³⁶ 69/el-Hâkka, 19. (Kitabı sağından verilen: “Alın Kitabımı okuyun” der)

³⁷ 17/el-İsrâ’, 45-47. (Kur’ân okuduğun zaman seninle, ahirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz / Onu anlamaları için gönüllerine perdeler gerer, kulaklarına ağırlık veririz ve sen, Kur’ân’da, Rabbini, bir olarak andın mı onlar senden yüz çevirir, uzaklaşırlar / Biz onların, seni dinlerken ne sebeple dinlediklerini, kendi aralarında gizli konuşurlarken de o zalimlerin: “Siz büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!” dediklerini gayet iyi biliyoruz)

geldiği halde ona iman etmeyenlere ceza olmak üzere, Kur'ân'ı anlamaları için kalpleri üzerine perde koyduğunu buyuruyor. Dolayısıyla bu noktada Kur'ân'ı anlamamak bir ceza olarak nitelendirilmektedir. Bu hitabın doğrudan ona inanmayanlarla ilgili olması, bu gerçeği değiştirmez ve ona iman edip de onu anlamayanların bu gibi ayetlerden hissedar olmadığı anlamına gelmez. Zira Kur'ân'a iman etmenin amacı öncelikle onu anlamak ve ona göre de onun muhteviyatıyla amel etmektir. Allah, وَمِنْهُمْ لَيْسَ لَهُمْ آمَانَةٌ وَلَا يَأْمُنُ الَّذِينَ يُكْتَبُ عَلَيْهِمْ سِوَىٰ سَاءِ عَمَلٍ وَالَّذِينَ لَا يَدْرُونَ الْكِتَابَ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْهُ وَلَا تَنْبِيئًا 38 وَمِنْهُمْ لَيْسَ لَهُمْ آمَانَةٌ وَلَا يَأْمُنُ الَّذِينَ يُكْتَبُ عَلَيْهِمْ سِوَىٰ سَاءِ عَمَلٍ وَالَّذِينَ لَا يَدْرُونَ الْكِتَابَ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْهُ وَلَا تَنْبِيئًا 39 gibi ayetlerde, kendilerine nazil olan kitabın muhteviyatını öğrenmek ve gereğince amel etmek yerine, sadece onun hakkında yalan yanlış dedikodular ve kuruntularla yetinenleri kınamaktadır.⁴⁰

c) Tertîl/تَرْتِيل : Bu kelime رتل kökünün تفعيل babına dönüştürülmesinden elde edilip “bir şeyi düzene koymak, arasını açarak düzenlemek, sözü yavaş yavaş ve harflerin birbirinden belirgin bir şekilde ayırt edilmesini sağlayarak söylemek veya okumak” anlamlarına gelmektedir.⁴¹

Bu manalara bağlı olarak, وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُتَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ 42 وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا 42 ibaresi

“sana Kur'ân'ı yaklaşık yirmi yılda peyderpey indirdik” şeklinde tefsir edilmiştir.⁴³ Keza, وَرَتَّلْنَا الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا 44 ayeti; “Kur'ân'ı yavaş yavaş, harf ve kelimeleri birbirinden iyice ayırt ederek oku” manasına gelmektedir.⁴⁵ Elbette buradaki “yavaş yavaş, harf ve kelimeleri birbirinden iyice ayırt ederek okumaktan” kasıt, “harflerin mahreç/ses yapısına dikkat ederek çıkarmak” ile hiçbir alakası yoktur. Aksine “onu iyice anlayarak ve idrak ederek, hatta yaşayarak ve onunla amel ederek okumak” manasına gelmektedir.⁴⁶ Ayette geçen, وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا, ibaresi de burada açıklamaya çalıştığımız şeyi ifade etmektedir. Tertîl kelimesinin daha sonraları kıraat ilminin gelişmesiyle kazandığı terimsel manası ise Kur'ân'ın bu kelimeyi kullandığı manalara bağlı olmakla beraber, anlam değişimine uğradığından birçok yönüyle farklı bir anlam ifade etmektedir. Zira Kur'ân'daki lügavî manalarına bağlı olarak bir ilmin adı olup yeni terimsel anlam kazanan “kıraat”, “fıkıh”, “hadis”, “kelam” gibi kelimeler, bu yeni manalarıyla Kur'ân'ın anlaşılmasında mihenk tutulamayacağı gibi, yanlış anlaşılmalara meydan vermemek için özellikle dikkat edilmesi gerekir.

d) Telaffuz/تَلْفُظ : تلفظ kelimesi; “ağızda bulunan bir şeyi/sözü dışarı atmak, fırlatmak; denizin, içindeki balık gibi şeyleri sahile atması” gibi manalara gelmektedir. Bu kökten türetilen تَلْفُظ (telaffuz) kelimesi de “sözü ağızdan dışarı atmak, konuşmak” anlamını ifade eder.⁴⁷

³⁸ 2/Bakara, 78. (Onların içinde bir de ümmiler var ki, Kitabı bilmezler, bütün bildikleri birtakım kuruntular (yahut kulaktan dolma şeyler)dir; onlar sadece zannediyorlar)

³⁹ 4/en-Nisâ', 123. [(İş) Ne sizin kuruntularınıza ne de Kitap Ehlî'nin kuruntularına göredir. Kötülük yapan, onunla cezalandırılır ve kendisine Allah'tan başka ne dost, ne de yardımcı bulabilir]

⁴⁰ et-Taberî, *Câmi'*, I, 481-486; er-Râğıb, *Mufredât*, minî mad., s. 779-780.

⁴¹ el-Halîl, *Kitâbu'l-ayn*, رتل mad., s. 285; el-Ferrâ, Ebî Zekeriyâ Yahyâ b. Zeyâd (ö. 207/823), *Me'âmi'l-Kur'ân*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1983, III, 196-197; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, رتل mad., s. 390; er-Râğıb, *Mufredât*, رتل mad., s. 341; İbn Manzûr, *Lisân*, رتل mad., VI, 96.

⁴² 25/el-Furkân, 32. (İnkâr edenler: “Kur'ân, ona bir defada indirilmeli değil miydi?” dediler. Biz onunla

senin kalbini sağlamlaştırmak için onu böyle parça parça indirdik ve onu ağır ağır okuduk)

⁴³ et-Taberî, *Câmi'*, XI, 6494.

⁴⁴ 73/el-Muzemmil, 4.

⁴⁵ et-Taberî, *Câmi'*, XIV, 8646-47.

⁴⁶ er-Râzî, Muhammed Fahrüddîn (ö. 604/1209), *Tefsîru Fahrî'r-Râzî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2005, I, 66.

⁴⁷ el-Halîl, *Kitâbu'l-ayn*, تلفظ mad., s. 752; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, تلفظ mad., s. 951; er-Râğıb, *Mufredât*, تلفظ mad., s. 743-744; İbn Manzûr, *Lisân*, تلفظ mad., XIII, 216. Fakat hem klasik hem Modern Arapçada “تَلْفُظ/telaffuz” terimi ile eşdeğer olarak نَطَق kelimesi de

Burada ağızdan dışarıya fırlatılan şey ister söz olsun isterse de başka bir şey olsun kelimenin kök anlamı açısından fark etmez. Dolayısıyla bu manaya bağlı olarak ⁴⁸ *إِذْ يَتْلَى الْمُتَلَفِّينَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ / مَا يَلْفُظُ مِنْ* ayetleri; “ister iyi ister kötü, ister anlamlı ve isterse de anlamsız olsun, kişinin ağzından dışarıya ne atılırsa atılsın, bunu hemencecik alıp kaydeden hazır melekler vardır” manasına gelmektedir. Buna bağlı olarak geliştirilen ve dil biliminde bir terim olarak kullanılan “telaffuz” kelimesi anlamla değil, fonetik yapıyla alakalıdır. Kur’ân bu kelimeyi hiçbir zaman “okumak” anlamında kullanmaz. Zaten bu kelime, Kur’ân’da sadece burada verdiği ayette geçmektedir. Dolayısıyla bu ayet, Kur’ân’ı anlamadan okuyanların veya daha doğru bir ifadeyle onu “telaffuz” edenlerin aslında Kur’ân okumadıklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Binaenaleyh, bu araştırmamız neticesinde Kur’ân’da onu anlamadan okumayı teşvik edici veya böyle bir ameliyeye sevap terettüp edeceğini ifade eden en ufak bir ibare veya imanın olmadığı sonucuna vardık. Aksine Kur’ân’da, onun okunmasından maksadın onu anlamak, algılamak ve gereğince amel etmek olduğu defalarca

vurgulanır, bunu yapmayanlar ise azarlanır. Özellikle birçok ayetin⁴⁹ insanı Kur’ân’ın üzerinde düşünmeye, tefekkür etmeye, tedebbür etmeye, aklını kullanmaya, ibret almaya, hitabına karşı duyu organlarını iyice açmaya, onu incelemeye davet etmesi, bu bağlamda çok önemli olmakla beraber; sürekli ve yoğun bir şekilde anlamadan Kur’ân okuyanların onun ruhundan ne kadar uzak ve aykırı bir şey yaptıklarını ve de Kur’ân’ın defalarca tekrar ettiği bu hakikate karşı ne kadar duyarsız davrandıklarını göstermesi açısından gerçekten de hem çok düşündürücü ve bir o kadar da üzücüdür. Manasını anlamadıkları halde nasıl oluyor da Allah, insanlara Kur’ân üzerinde tefekkür ve tedebbür etmeyi, akıllarını kullanmayı, onun öğütlerinden ibret almayı emreder?⁵⁰ Böyle bir şeyin olma imkânı var mıdır? Eğer Kur’ân anlaşılıyorsa, insanları hidayete erdirmeye açısından nüzulü öncesi ve sonrası arasında ne fark vardır?

B) SÜNNET

Sünnet’te Kur’ân öğrenimini ve öğretimini, onu sürekli olarak okumayı teşvik

kullanılmaktadır. (Bkz. er-Rāğib, *Mufredāt*, نَطَقَ mad., s. 811; İbn Manzūr, *Lisān*, نَطَقَ mad., XIV, 289; Ahmed el-‘Ayid vd., *el-Mu‘cemu’l-‘Arabiyy’l-esāsī*, el-Munzżametu’l-‘Arabiyye li’t-Terbiyye ve’s-Sekāfe ve’l-‘Ulūm, Tunus 1988, s. 1204; es-Sa‘īd Muhammed Bedevī Fethī ‘Alī Yūnus, *el-Kitābu’l-esāsī fi ta’līmī’l-luğati’l-‘Arabiyye li-ğayri’n-nāṭiqīne bihā*, el-Munazzametu’l-‘Arabiyye li’t-Terbiyye ve’s-Sekāfe ve’l-‘Ulūm, Tunus 1988, I, 16-52; N. S. Doniach (ed.), *The Oxford English-Arabic Dictionary of Current Usage*, Oxford University Press, Clarendon 2007, pronunciation mad., s. 990) نَطَقَ kelimesi Kur’ân’da dil (bkz. 27/en-Neml, 16) ve konuşmak (bkz. 21/el-Enbiyā’, 63, 65; 23/el-Mu‘minūn, 62; 27/en-Neml, 85; 37/eş-Şāffāt, 92; 41/Fuṣṣilet, 21; 45/el-Cāşiye, 29; 51/ez-Zāriyāt, 23; 53/en-Necm, 3; 77/el-Murselāt, 35) anlamlarında kullanılır.

⁴⁸ 50/Kāf, 17-18. (Sağında ve solunda ne söyler ne yaparsa yazan iki melek vardır / O, bir söz atmaya dursun, (bu sözü hemencecik alıp kaydeden) mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır)

⁴⁹ Konu ile ilgili bazı ayetler için bkz. 2/el-Bakara, 197, 221, 242, 266, 269; 3/Ālu ‘İmrān, 7, 13, 65, 118, 191-192; 4/en-Nisā’, 78; 6/el-En‘ām, 32, 97, 98, 105, 126, 151-152; 7/el-A‘rāf, 2-3, 26, 32, 57, 169, 176, 184-185; 9/et-Tevbe, 87, 122, 126-127; 10/Yūnus, 3, 5-6, 16, 24, 42, 55, 100; 11/Hūd, 24, 30, 51; 12/Yūsuf, 1-3, 109; 13/er-Ra‘d, 2, 3-4; 14/İbrāhīm, 25, 52; 15/el-Hicr, 75; 16/en-Nahl, 11-13, 17, 44, 66-67, 69; 17/el-İsrā’, 41; 20/Tāhā, 54, 128; 21/el-Enbiyā’, 10, 67; 22/el-Hacc, 46; 23/el-Mu‘minūn, 68, 80, 85; 24/en-Nūr, 1, 27, 44, 61; 25/el-Furkān, 62, 73; 26/eş-Şu‘arā’, 28; 27/en-Neml, 62; 28/el-Kaşaş, 45-46, 51, 60, 71-72; 29/el-‘Ankebūt, 35, 43, 63; 30/er-Rüm, 8-9, 21-24, 28, 42, 50; 32/es-Secde, 4, 27; 34/Sebe’, 46; 35/Fāfir, 37, 44; 36/Yāsīn, 62, 68; 37/eş-Şāffāt, 13, 137-138, 155; 38/Şād, 29, 43; 39/ez-Zumer, 9, 21, 27, 42; 40/Āfīr, 21, 53-54, 67, 82; 45/el-Cāşiye, 5, 13, 23; 47/Muhammed, 10, 23-24; 49/el-Hucurāt, 4; 50/Kāf, 6, 37; 51/ez-Zāriyāt, 49; 54/el-Kamer, 51; 56/el-Vākī‘a, 62; 57/el-Ĥadīd, 16-17; 59/el-Haşr, 2, 13-14, 21; 63/el-Munāfikūn, 3, 7; 67/el-Mulk, 3-4, 10; 69/el-Hākka, 42; 80/‘Abese, 4, 11-16; 86/et-Tārik, 5; 87/el-A‘lā, 10; 88/el-Ġāşiye, 17-20; 89/el-Fecr, 5, 23.

⁵⁰ Bkz. et-Taberī, *Cāmi*, I, 54-55.

eden birçok hadis mevcuttur. Kur'ân'ı anlamadan da olsa okuyanın sevap alacağını iddia edenlerin dayanaklarını ise Kur'ân'dan ziyade bu hadisler oluşturmaktadır. Zira yukarıda da dile getirdiğimiz gibi Kur'ân'da böyle bir anlayışı destekleyen en ufak bir işaret dahi göremedik. Dolayısıyla bu konuda gelen hadislerin sağlıklı bir şekilde anlaşılması, bu konunun düğüm noktasını oluşturmaktadır. Hangi konuda olursa olsun yüzyıllar önce vuku bulan bir olayı en iyi anlayanlar, o olayın içinde bulunan aktörlerdir. Dolayısıyla bu konu bağlamında düşünecek olursak, Kur'ân'ı okumanın teşvik edildiği hadisleri de en iyi anlayanlar elbette bu hadislerin muhatapları olan sahâbîlerdir. Zira bu nebevî emir ve teşvikler bizzat onlara söylenmiş ve onlar da bunun gereğince amel ederek Kur'ân'ı Peygamber'in (a.s.) bu yönergeleri çerçevesinde öğrenmiş ve öğretmiştir. Bundan dolayı biz de bu hadislerin ne anlama geldiklerini ve pratikte nasıl uygulanması gerektiğini Kur'ân kıraati noktasında öne çıkan sahâbîlerin bizzat söyleyip yaptıklarına bakarak karar vermeye çalışacağız. Çünkü bin dört yüz yıl önce bunlara söylenmiş bir sözü, kendi içinde bulunduğumuz kültür çerçevesinde anlamaya çalışmak büyük bir hata olacaktır. Zira buradaki hatip ve muhatabın ortamı, kültürü ve dili, bizim ortam, kültür ve dilimizden çok farklıdır. Onlar Arap olduklarından, onlar için Kur'ân okumak ile onu anlamak aynı şeyi ifade ederken; kendi kültürümüz çerçevesinde düşündüğümüzde ise Kur'ân'ı okumanın çoğu zaman onu anlamakla bir alakası yoktur.

Bu bağlamda Resulullah (a.s.) şöyle buyurur: "Kur'ân'ı şu dört kişiden öğrenin: Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652), Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe (ö. 12/633), Mu'âz b. Cebel (ö. 18/639) ve Ubey b. Ka'b (ö.

30/650)."⁵¹ Onun Kur'ân öğrenimi konusunda sahâbîleri bu gibi şahıslara yönlendirmesi, bu sahâbîlerin sırf fonetik anlamda Kur'ân'ı iyi okuması ve öğretmesi değil, aksine bunların ilim ve ameli birleştirmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira İbn Mes'ûd,⁵² Ubey b. Ka'b,⁵³ Mu'âz b. Cebel,⁵⁴ Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe,⁵⁵ Ebu Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/663)⁵⁶ ve Zeyd b. Sâbit (ö. 45-55/665-675)⁵⁷ gibi bu konuda öne çıkan zatlar, bizzat sahâbîlerin şehadetiyle, onların arasında ilim ve takvada en önde olanlardan idiler. Sahâbîler ise ilmiyle amel etmeye âlim demezlerdi.⁵⁸

Kur'ân okuma konusunda Peygamber'in (a.s.) tutumu şöyledir; o, öncelikle Kur'ân'ı okuyanı ve onunla amel edenini tercih eder, sonra okumasa da amel edenini tercih ederdi. Amel etmeyeni ise Kur'ân'ı okusa da okumasa da münafık olarak ta-

⁵¹ el-Buḥārī, Muḥammed b. İsmâ'îl (ö. 256/870), *Şaḥîḥu'l-Buḥārī*, Dâru İhyâ'it-Turâşî'l-'Arabî, Beyrut 2001, 63/Kitâbu Menâkibî'l-Enşâr, rivayet no: 3808, s. 673-674; Muslim, Ebu'l-Husayn Muslim b. el-Haccâc en-Neysâbüri (ö. 261/875), *Şaḥîḥu Muslim*, thk. Ḥalîl b. Me'mûn Şeyḥân, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007, Kitâbu Feḍâilî's-Şaḥâbe, rivayet no: 2464, s. 1133-34.

⁵² İbn Sa'd (ö. 230/845), *eṭ-Ṭabakâtü'l-kubrâ*, thk: Muḥammed 'Abdulkâdir 'Atâ', Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut 2012, II, 260-262; III, 111-119; İbn Hacer el-'Askalânî (ö. 852/1448), *el-İşâbe fi temyizi's-Şaḥâbe*, Mektebetü'l-'Aşriyye, Beyrut 2012, s. 944-945; ez-Zehebî, Şemseddin Muḥammed b. Aḥmed b. 'Uḡmân (ö. 748/1347), *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut b.t.y., I, 461-500.

⁵³ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, II, 259-260; İbn Hacer, *el-İşâbe*, s. 26-27; ez-Zehebî, *en-nubelâ*, I, 389-402, 452.

⁵⁴ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, II, 264-266; İbn Hacer, *el-İşâbe*, s. 1424-25; ez-Zehebî, *en-nubelâ*, I, 444-460.

⁵⁵ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, III, 63-65; İbn Hacer, *el-İşâbe*, s. 537-539; ez-Zehebî, *en-nubelâ*, I, 167-170.

⁵⁶ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, II, 262-263; IV, 78-87; ez-Zehebî, *en-nubelâ*, II, 380-402.

⁵⁷ İbn Sa'd *eṭ-Ṭabakât*, II, 273-276; ez-Zehebî, *en-nubelâ*, II, 427-441; İbn Hacer, *el-İşâbe*, s. 510-511.

⁵⁸ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabakât*, II, 273. Ayrıca bkz. İbn Kuteybe, *'Uyûnu'l-aḥbâr*, thk. Yûsuf 'Alî eṭ-Ṭavîl, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut 2009, s. 148-149.

nımlardı.⁵⁹ O, Kur'ân'ı yavaş yavaş ve harflerini birbirinden belirgin bir şekilde ayırarak okurdu.⁶⁰ Hz. Peygamber, Kur'ân'ı üç günden daha kısa bir sürede hatmedenin onu anlamayacağını buyurarak⁶¹ bu şekildedeki okumalara karşı çıkardı. Bundan dolayı o, Kur'ân'ın bir ayda okunmasını tavsiye ederdi.⁶² Peygamber (a.s.) der ki: "Kur'ân, seni kötülüklerden alıyordu müddetçe onu oku. Eğer o seni kötülüklerden alıkoymuyorsa onu okumuyorsun demektir."⁶³ Keza Peygamber (a.s.) şunu buyurmuştur: "Kim Kur'ân'ı okursa, kendisinde peygamberliği barındırmış olur. Bu kişi ile peygamber arasındaki tek fark, peygambere vahiy gelmesi ona ise gelmemesidir."⁶⁴

Kur'ân'ı okuma noktasında Peygamber'in (a.s.) övgüsüne mazhar olmuş en

önemli kişi şüphesiz ki İbn Mes'ud'dur. Resulullah (a.s) der ki: "Kim Kur'ân'ı nazil olduğu tazeliğiyle okumak isterse, İbn Mes'ud'un kıraatiyle okusun."⁶⁵ Keza yukarıda da aktardığımız gibi İbn Mes'ud, Resulullah'ın (a.s) Kur'ân öğrenimi konusunda sahâbîye tavsiye ettiği dört kişinin ilkidir.

İbn Mes'ud'un Peygamber'in (a.s.) bu övgüsüne mazhar olmasının birçok sebebi vardır elbette. Öncelikli olarak İbn Mes'ud, Hz. Peygamber ile sürekli beraber olup onun her hal ve davranışını öğrenmeye çalışıyordu. Öyle ki şehre gelen yabancılar, İbn Mes'ud'u Peygamber'in (a.s.) aile efradından biri olarak görürlerdi.⁶⁶ Bu konuda İbn Mes'ud der ki; hiç bir sure nazil olmuş olmasın ki onun ne hakkında nazil olduğunu en iyi bilen ben olmayayım. Eğer bu konuda benden daha bilgili olup develerin ulaşabildiği birinin olduğunu bilsem, ona mutlaka giderim. İbn Mes'ud'un bu sözünü birçok sahâbî duymasına rağmen hiç kimse buna itiraz etmemiştir.⁶⁷ İbn Mes'ud, sahâbîlerin en bilgililerinden biriydi.⁶⁸ Binaenaleyh İbn Mes'ud, Kur'ân'a nasıl muamele edilmesi gerektiğini doğrudan Resulullah'tan (a.s.) öğrenmiş ve bunu da kendi öğrenim ve öğretim hayatına uygulamıştır.

Taberî, sahih olduğunu söyleyerek İbn Mes'ud'dan şunu nakleder: "Bizden bir adam on ayet öğrendiğinde, bunların manalarını anlayıp onlarla amel etmeye

⁵⁹ el-Buḥārī, *Şahîh*, 66/Kitābu Feḍāilī'l-Kur'ān, rivayet no: 5059, s. 933.

⁶⁰ Ebū Dāvud, Suleymān b. el-Eş'aş b. İshāk es-Sicistānī (ö. 275/888), *Sunenu Ebī Dāvud*, thk. Yūsuf el-Hāc Ahmed, Mektebetu İbn Hacer, Şam 2004, Kitābu'l-Vitr, rivayet no: 1465-67, s. 310-311; et-Tirmizī, Muḥammed b. İsā b. Sevre (ö. 279/892), *Cāmi'u't-Tirmizī*, thk. Yūsuf el-Hāc Ahmed, Mektebetu İbn Hacer, Şam 2004, Kitābu Feḍāilī'l-Kur'ān, rivayet no: 2923, 2927, s. 805-807.

⁶¹ Ebū 'Ubeyd, *Feḍāilu'l-Kur'ān*, s. 54; İbn Ebī Şeybe, Ebū Bekr 'Abdullāh b. Muḥammed (ö. 235/850), *Muşannefu İbn Ebī Şeybe*, thk. Muḥammed 'Avvāme, Mevsu'ātu 'Ulūmī'l-Kur'ān, Şam 2006, rivayet no: 8662, V, 510; Ahmed b. Hānbel (ö. 241/855), *Musned*, Beytu'l-Efkāri'd-Devliyye, Beyrut 2005, II/164, rivayet no: 6535, s. 468; Ebū Dāvud, *Sunen*, Kitābu't-Taḥavvu', rivayet no: 1394, s. 297; İbn Māce, Ebū 'Abdillāh Muḥammed b. Yezīd el-Kazvīnī (ö. 275/888), *Sunenu İbn Māce*, thk. Yūsuf el-Hāc Ahmed, Mektebetu İbn Hacer, Şam 2004, Kitābu İḳāmeti's-Şalāti ve's-Sünneti Fihā, rivayet no: 1347, 303; et-Tirmizī, *Cāmi'*, Kitābu Feḍāilī'l-Kur'ān, rivayet no: 2946, 2949, s. 811-812; İbn Keşir, 'İmāduddīn Ebu'l-Fidā' İsmā'il (ö. 774/1373), *Kitābu feḍāilī'l-Kur'ān*, thk. Ebū İshāk el-Hūnī el-Egerī, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire 1995, s. 247-256.

⁶² el-Buḥārī, *Şahîh*, 66/Kitābu Feḍāilī'l-Kur'ān, rivayet no: 5052-54, s. 932.

⁶³ Ebū 'Ubeyd, *Feḍāilu'l-Kur'ān*, s. 37. (Başka bir rivayette "onu okuma" der)

⁶⁴ el-Hākim, Muḥammed b. 'Abdullāh en-Neysābūrī (ö. 405/1014), *el-Mustedrek 'alā's-Şahīhayn* thk. Muḥafā 'Abdulkādir 'Atā, Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2012, rivayet no: 2028, I, 738.

⁶⁵ Ahmed, *Musned*, I/8, rivayet no: 35, s. 24; İbn Belbān, el-Emīr 'Alaaddīn 'Alī (ö. 739/1338), *Şahīhu İbn Hibbān bi-tertibī İbn Belbān*, thk. Şu'aybu'l-Erneūṭ, Müessesetu'r-Risāle, Beyrut 1993, rivayet no: 7066, XV, 542; el-Bezzār, Ebū Bekr Ahmed b. 'Amr b. 'Abdilhālik (ö. 292/905), *Musnedu'l-Bezzār*, thk. Maḥfūzu'r-Rahmān Zeynullāh, Mektebetu'l-'Ulūmī ve'l-Hikem, Medine 1993, rivayet no: 1510, IV, 322. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, *et-Ṭabakāt*, II, 261.

⁶⁶ Muslim, *Şahīh*, Kitābu Feḍāilī's-Şahābe, rivayet no: 6276-81, s. 1132-33; İbn Hacer, *el-İşābe*, s. 944; *ez-Zehabī*, *en-nubelā'*, I, 468-469, 490.

⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Ṭabakāt*, II, 260-262; el-Buḥārī, *Şahīh*, 66/Kitābu Feḍāilī'l-Kur'ān, rivayet no: 5002, s. 924; Muslim, *Şahīh*, Kitābu Feḍāilī's-Şahābe, rivayet no: 2462-63, s. 1133; *ez-Zehabī*, *en-nubelā'*, I, 471-499.

⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Ṭabakāt*, II, 261.

kadar başka ayetlere geçmezdi.”⁶⁹ Bu noktada Ebu 'Ubeyd (ö. 224/839), İbn Mes'ud'dan şunu nakleder: “İbn Mes'ud, Kur'ân öğretirken, öğretmekte olduğu ayet hakkında öğrencisine şöyle derdi: 'Bu ayeti iyi öğren. Vallahi bu ayet, yeryüzünde olan her şeyden daha önemlidir.’”⁷⁰

İbn Mes'ud, Kur'ân öğreniminde anlamaya ve onunla amel etmeye çok büyük bir önem atfederdi. O, Kur'ân'ı üç günden daha kısa bir sürede hatmedenin, onu şiir okur gibi okuduğunu söyleyerek bundan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.⁷¹ Dolayısıyla İbn Mes'ud, Kur'ân'ın şiir gibi hızlı ve teemmül etmeden okunmasına karşı çıkardı ve Kur'ân'ın bu gibi okuyucuların boğazını geçip kalplerine girmediğini söylerdi.⁷² O, şunu ifade etmiştir: “Kur'ân, kıyamet gününde gelir ve sahibine (onu okuyana/ezberleyene) şefaate edip onu cennete götürür veya aleyhine şahitlik edip onu cehenneme götürür.”⁷³

İbn Mes'ud, Peygamber'den (a.s.) şunu nakleder: “Bu Kur'ân, Allah'ın davetidir. Onun davetinden elinizden geleni öğrenin. Bu Kur'ân, Allah'ın ipi, apaçık nur, faydalı şifa, ona yapışanın koruyucusu, ona

uyanın kurtarıcısıdır. O, eğriltmez, doğrultur; ona uyanı yanlışlıklara yönlendirmez, acayiplikleri tükenmez, çok tekrar edilmekten eskimez. Onu okuyun. Zira Allah size her bir harfine mukabil on sevap verecektir. Fakat ben, الم bir harftir demem. Aksine الف on, لام on ve ميم on harftir.”⁷⁴ Bu hadis, “anlamadan da olsa Kur'ân okumanın sevap olduğunu” iddia edenlerin en önemli dayanaklarından biridir. Fakat dikkat edilirse bu hadiste sevap ile ilgili sayılara gelene kadar hep anlamak ve amel etmekten bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu hadise göre, her harfine karşılık on sevap alınması da elbette anlayarak okumakla gerçekleşir. Bundan dolayı İbnu'l-Cezerî (ö. 833/1430) şunu dile getirir: “Peygamber'den (a.s.) gelip de Kur'ân'ın her harfine on sevabın verileceğini ifade eden hadisler olmakla beraber, bu hadislerde kastedilen onu anlayarak, tefekkür ve tedebbür ederek okumaktır. İbn Mes'ud ve İbn Abbas gibi sahâbîden ve selef halef birçok âlimden de kesin olarak gelen budur. Zira Kur'ân, anlaşılacak ve onunla amel edilmek için gelmiştir.”⁷⁵

İbn Mes'ud, Kur'ân öğretimi konusunda en önemli sahâbî olduğu halde, bize gelen görüşlerinin hiç birinde “anlamadan Kur'ân okumanın sevap olduğuna” dair tek bir sözü olmamakla beraber; tüm söyledikleri ve yaptıkları, Kur'ân'ın anlayarak ve üzerinde düşünülerek okunması ve sonra da hayata tatbik edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ebu Mûsâ el-Eş'arî de Kur'ân'ı

⁶⁹ et-Taberî, *Câmi'*, I, 55-58. Ayrıca bkz. Muḳâtil b. Suleymân (ö. 150/767), *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, thk. 'Abdullâh Maḳmûd Şehâte, Muessesetu Târîḫi'l-'Arabî, Beyrut 2002, I, 27; ez-Zehebî, *en-nubelâ'*, I, 490; İbn Teymiyye (ö. 728/1328), *Şerḫu muḳaddimeti't-tefsîr*, Medâru'l-Vaṭan li'n-Neşr, Riyad 2005, s. 22-25; ez-Zehebî, Muḫammed Hüseyn (1915-1977), *et-Tefsîr ve'l-mufessirûn*, Mektebetu'l-İslamiyye, b.y.y. 2004, I, 39. Bu rivayet farklı varyantlarla başka kişiler vasıtasıyla da nakledilir. Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 212; el-Hâkim, *el-Mustedrek*, rivayet no: 2047, I, 743-744; ez-Zehebî, *en-nubelâ'*, IV, 269.

⁷⁰ Ebü 'Ubeyd, *Feḳâilu'l-Ḳur'ân*, s. 13.

⁷¹ Ebü 'Ubeyd, *Feḳâilu'l-Ḳur'ân*, s. 53-55; Ebü Dâvud, *Sunen*, Kitâbu't-Taṭavvu', rivayet no: 1396, s. 297-298.

⁷² Ebü 'Ubeyd, *Feḳâilu'l-Ḳur'ân*, s. 52-54; el-Buhârî, *Şahîh*, 66/Kitâbu Feḳâili'l-Ḳur'ân, rivayet no: 5043, s. 930; Muslim, *Şahîh*, Kitâbu Şalâti'l-Musâfirin ve Kaşrihâ, rivayet no: 1905-10, s. 373-374.

⁷³ ed-Dârimî, İbn Faḳl b. Behrâm (ö. 255/869), *Sunenu'd-Dârimî*, thk. Haseyn Selim Esed, Dâru'l-Muḡni, Suudi Arabistan 2000, rivayet no: 3368, IV, 2094.

⁷⁴ Ebü 'Ubeyd, *Feḳâilu'l-Ḳur'ân*, s. 12; et-Tirmizî, *Câmi'*, Kitâbu Feḳâili'l-Ḳur'ân, rivayet no: 2910, s. 802; el-Hâkim, *el-Mutedrek*, rivayet no: 2040, I, 741-742.

⁷⁵ İbnu'l-Cezerî, Ebu'l-Ḥayr Muḫammed b. Muḫammed ed-Dimeşki (ö. 833/1430), *en-Neşr fi'l-ḳirâati'l-aşr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2011, I, 165-166. Ayrıca bkz. el-Beyhakî, Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî (ö. 458/1066), *Şu'abi'l-îmân*, thk. 'Abdul'alî 'Abdulḫumeyd Hâmid, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 2003, III, 327-552.

okuma konusunda güzel sesli olmak ve dolayısıyla hem Peygamber (a.s.) hem de sahâbî tarafından zevkle dinlenmek konusunda meşhur olmuştur.⁷⁶ Fakat bu rivayetler bizim günümüz kültüründeki hem okuyanın hem de dinleyenin anlamadan güzel sesle Kur'ân okuma ve dinlemesi ile karıştırılmamalıdır. Zira Hz. Ömer'in (ö. 23/644) Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye söylediği: "Ya Ebâ Mûsâ, Kur'ân oku da bize Rabbimizi hatırlat!"⁷⁷ sözü, onların anlayarak, tefekkür ederek ve ibret alarak Kur'ân'ı okuyup dinlediklerini göstermektedir. Bundan dolayı, ⁷⁸ مَا أَذِنَ اللَّهُ لِنَبِيِّهِ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِهِمْ ۚ وَمَا أَذِنَ اللَّهُ لِنَبِيِّهِ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِهِمْ ۚ ve ⁷⁹ مَا أَذِنَ اللَّهُ لِنَبِيِّهِ أَنْ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ بِأَصْوَاتِهِمْ ۚ gibi hadislerin⁸⁰ de bu örnek çerçevesinde anlaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda İbn Rüşd (ö. 520/1198) şunları nakleder: "Ebu Mûsâ el-Eş'arî Hz. Ömer'e, Basra'da birçok insanın Kur'ân'ı ezberlediğini yazar. Bunun üzerine Hz. Ömer onlara maaş bağlanmasını emreder. Ertesi yıl Ebu Mûsâ el-Eş'arî Hz. Ömer'e, Kur'ân'ı ezberleyenlerin sayılarının çok arttığını yazınca Hz. Ömer ona, maaşlarını kesip onları kendi haline bırakmasını emreder. Hz. Ömer bunun sebebinin şöyle açıklar: 'İnsanların, Kur'ân'ın hükümlerini öğrenmeden önce onu ezberlemelerinden korkuyorum.'" İbn Rüşd buna binaen der ki: "Kur'ân'ı ezberleyip de manasını ve hükümlerini anlamayanlar kitap yüklü merkep gibidirler."⁸¹ Keza Fuḍayl b. 'İyaḍ (ö. 187/803) bu noktada şunu ifade eder:

"Kur'ân, kendisiyle amel edilsin diye nazil oldu, fakat insanlar onu okumayı amel edindiler."⁸²

Ebu Abdurrahman es-Sülemî (ö. 73/692), en önemli tabiin kıraat hocalarından biri olmakla beraber kıraatini bizzat; Hz. Osman (ö. 35/656), Hz. Ali (ö. 40/661), Ubey b. Ka'b (ö. 30/650), İbn Mes'ud (ö. 32/652) ve Zeyd b. Sâbit (ö. 45-55/665-675) gibi bu alanın en önemli şahsiyetlerinden almıştır.⁸³ O, bu noktada şunu ifade eder: "Biz öyle bir topluluktan Kur'ân'ı öğrendik ki onlar bize: 'Kur'ân öğrenip öğretirken, ilk önce on ayet öğrenip bunların muhteviyatını ilmen ve amelen öğrenmedikleri sürece diğer on ayete geçmediklerini haber verdiler.' Dolayısıyla biz de Kur'ân ve onunla amel etmeyi beraber öğreniyorduk. Fakat bizden sonra Kur'ân'ı öyle bir topluluk miras alacak ki onu su içer gibi içerler fakat o, boğazlarından aşağı inmeyecektir."⁸⁴ es-Sülemî, kendisi de hocalarının bu adabına uyararak Kur'ân'ı beşer ayet şeklinde öğretiyordu.⁸⁵ Dolayısıyla es-Sülemî'nin aktardığı, ⁸⁶ خَيْرِكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ hadisini de Kur'ân'ı ilmen ve amelen birlikte öğrendiklerini ifade eden yukarıda aktardığımız hadis ışığında anlamak gerekir. O, kırk yıl boyunca Küfe Mescidi'nde Kur'ân öğretme azmini, خَيْرِكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ hadisinden

⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 80-83; el-Buḥārî, *Şahih*, 66/Kitābu Feḍāilil-Kur'ân, rivayet no: 5048, s. 931.

⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 82; ez-Zehebî, *en-nubelâ'*, II, 391, 398.

⁷⁸ Kur'ân'ı sesinizle süsleyiniz.

⁷⁹ Allah, bir peygamberin Kur'ân'ı teğanni ile okumasına kulak verdiği kadar hiçbir şeye kulak vermemiştir.

⁸⁰ el-Buḥārî, *Şahih*, 66/Kitābu Feḍāilil-Kur'ân, rivayet no: 5023-24, s. 928; Muslim, *Şahih*, Kitābu Şalāt'il-Musafirîn ve Kaşrihâ, rivayet no: 792, s. 363; el-Hâkim, *el-Mutedrek*, rivayet no: 2091-2129, I, 758-769.

⁸¹ İbn Rüşd (ö.520/1198), *el-Beyân ve't-taḥşîl ve's-şerhu ve't-tevcîhu ve't-ta'îlu fi mesâilil-mustaḥraceh*, thk, Muhammed Haccî, Dâru'l-Ğarb'l-İslâmî, Beyrut 1988, XVIII, 331-332.

⁸² el-Bağdâdî, el-Ḥaṭîb (ö. 463/1071), *İktidâu'l-'ilmi el-'amelu*, thk. Muhammed Naşiruddîn el-Elbânî, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1984, s. 75-76. Ayrıca Kur'ân'ı anlama ile ilgili detaylı bilgiler için bkz. İslâmoğlu, Mustafa, *Kur'ân'ı Anlama Yöntemi: Tefsir Usulü*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2014.

⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 212; ez-Zehebî, *en-nubelâ'*, IV, 268-271.

⁸⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 212; el-Hâkim, *el-Mutedrek*, rivayet no: 2047, I, 743-744; ez-Zehebî, *en-nubelâ'*, IV, 269.

⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 212; ez-Zehebî, *en-nubelâ'*, IV, 270.

⁸⁶ Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir. Bkz. el-Buḥārî, *Şahih*, 66/Kitābu Feḍāilil-Kur'ân, rivayet no: 5027, s. 928; et-Tirmizî, *Câmi'*, Kitābu Feḍāilil-Kur'ân, rivayet no: 2907-09, s. 801-802; Ebü Dâvud, *Sünen*, Kitābu'l-Vitr, rivayet no: 1452, s. 308; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 212; ez-Zehebî, *en-nubelâ'*, IV, 269-270.

aldığını ifade etmiştir.⁸⁷ es-Sülemî'nin kıraatini bizzat İbn Mes'ûd, Hz. Osman, Ubey b. Ka'b, Hz. Ali ve Zeyd b. Sâbit gibi bu alanın en önemli şahsiyetlerinden aldığı göz önünde bulundurulduğunda onlar için, *خيركم من تعلم القرآن وعلمه* gibi hadis veya diğer bir ibare ile Peygamber'in (a.s.) onlara olan doğrudan talimatlarının ne anlama geldiği daha doğru anlaşılır. Zira bu hitabı nebevînin muhatapları onlardır ve bağlamı da onların yaptıklarından oluşmaktadır. Yoksa bu bağlamla hiçbir alakası olmayan ve yüzyıllar sonra kendi koşulları çerçevesinde şekillenmiş olan Kur'ân okuma anlayışı (sırf seslendirme), bu gibi hadislerin anlaşılmasında herhangi bir önemi haiz değildir. Dolayısıyla Peygamber'in (a.s.) "Kur'ân'ı öğrenme" talimatının ne anlama geldiğini bize doğru bir şekilde açıklayan bizzat sahâbînin bu konuda söyledikleri ve yaptıklarıdır. Kaldı ki bu hadislerin hiç birinde anlamadan Kur'ân öğrenmeye dair bir teşvik de yoktur.

Tabiin âlimlerinin en büyüklerinden biri olan Hasan Basrî der ki: "Kur'ân'a en yakın kişi, onu okumasa da ona ittiba edendir."⁸⁸ O, Kur'ân'ı ezberleyip onu güzel bir şekilde okudukları halde onunla amel etmeyen insanların artmaya başladığını ifade edip bu tür insanlara ağır bir beddua bulunur. Basrî, bu davranışın yanlış olduğuna delil olarak *كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ*⁸⁹ ayetini verir.⁹⁰

Binaenaleyh Hz. 'Âişe, İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Abdullah b. 'Amr b. el-Âş,

Mucâhid, Basrî gibi birçok sahâbî ve tabiin, Kur'ân'ı hızlı okumak yerine yavaş yavaş ve üzerinde tedebbür ederek okumayı tercih ve emredelerdi.⁹¹

Aslında Kur'ân'ı anlamadan da olsa okumanın sevap olduğuna dair ne Kur'ân'da ne de Sünnet'te bir delile rastladık. Bu alanın uzmanlarından biri olan İbnu'l-Cezerî'nin (ö. 833/1430), "Kur'ân'ı anlamadan da olsa okumanın sevap olduğuna" dair aktardığı tek şey, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) bir rüyasıdır. Ahmed b. Hanbel, rüyasında Allah'ı görür ve ona der ki: "Ya Rabbi! Sana yaklaşmak için en faziletli amel nedir? Allah der ki: 'Kelamumdur ya Ahmed.' İbn Hanbel tekrar sorar: 'Onu anlayarak mı yoksa anlamayarak mı?' Allah: 'Anlayarak da anlamayarak da' şeklinde cevap verir."⁹² Tüm hayatını kıraat ilmine vakfeden ve bu alanda on civarında önemli eser telif eden İbnu'l-Cezerî gibi bir dâhinin bu konuda bir rüyadan başka bir şey bulamaması, aslında bu konuda dayanılacak bir bilginin de olmadığını gösterir. Bundan dolayı olsa gerektir ki İbnu'l-Cezerî, Peygamber'den (a.s.) gelip de Kur'ân'ın her harfine on sevabın verileceğini ifade eden hadislerden maksadın, onu anlayarak, tefekkür ve tedebbür ederek okumak olduğunu savunur.⁹³

Sahâbîlerin Kur'ân'ı yaşayarak öğrendiklerini gösteren şeylerden birisinin de Peygamber (a.s.) hayattayken Kur'ân'ı ezberleyenlerin sayısı olduğu kanaatindeyiz. Peygamber'in (a.s.) veda haccındaki hitabını yüz bin küsur sahâbînin dinlediği rivayet edilir.⁹⁴ Buna karşın o vefat ettiğinde,

⁸⁷ el-Buhârî, *Şahîh*, 66/Kitâbu Feđâilü'l-Kur'ân, rivayet no: 5027, s. 928; Demirci, Muhsin, "Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 73/692)", *DİA*, İstanbul 1994, s. 87.

⁸⁸ Ebû 'Ubeyd, *Feđâilu'l-Kur'ân*, s. 37.

⁸⁹ 38/Şâd, 29. (Sana bu mübarek Kitâbı indirdik ki ayetleri üzerinde düşünsünler ve sağduyu sahipleri öğüt alsınlar)

⁹⁰ Ebû 'Ubeyd, *Feđâilu'l-Kur'ân*, s. 35, 67-68; İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*, s. 148-149.

⁹¹ Ebû 'Ubeyd, *Feđâilu'l-Kur'ân*, s. 45, 52-54; İbn Keşîr, *Feđâil*, s. 233-237.

⁹² İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 11.

⁹³ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 165-166.

⁹⁴ el-Kaşallânî, Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), *el-Mevâhibu'l-leduniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*, thk. Şâlih Ahmed eş-Şâmî, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 2004, I, 646; Köksal, Mustafa Âsım (1913-1998), *Hz.*

ise en büyük zulüm/küfür/inkâr olduğunu buyurur.¹⁰¹ Dünyada kim tarafından kime yazılmış olursa olsun, tüm kitaplar anlaşıl-mak ve belli bir mesajı okuyucusuna ile-tmek için yazılmıştır. Fakat ne ilginçtir ki dünyada anlaşılmadan yaygın bir şekilde okunmak, sadece ama sadece Kur'ân'a has bir özelliktir. Bu da elbette hem düşündü-rücü hem de çok üzücüdür. Sıradan yazılan bir kitap bile anlaşıl-mak için okunurken; Allah tarafından tüm insanlığı küfürden, sapıklıktan, adaletsizlikten, fuhşiyattan, zulümden, hayretten, bunalımdan, ümitsiz-likten, mutsuzluktan; imana, hidayete, ada-lete, istikamet ve ümide çıkarmak üzere gelen bir kitabın,¹⁰² anlamına dikkat etme-den okunabileceğini iddia etmek, bu kita-bın muhteiyatını ve mahiyetini bilmemek-ten kaynaklandığı kanaatindeyiz.¹⁰³ Dolayı-

Hacc, 71; 30/er-Rüm, 35; 40/Ğafir, 35, 56; 53/en-Necm, 23.

¹⁰¹ 2/el-Bakara, 140; 6/el-En`am, 21, 93, 144, 157; 7/el-A`raf, 37; 10/Yunus, 17; 11/Hüd, 18; 18/el-Kehf, 15; 29/el-Ankebüt, 68; 39/ez-Zumer, 32; 61/eş-Saf, 7.

¹⁰² Bu konuda ilgili bazı ayetler için bkz. 2/el-Bakara, 3-5, 7, 10, 15, 21, 24-25, 97, 123, 126, 136, 139, 153, 155-157, 168, 170, 172, 177, 186-188, 190, 197, 200-202, 208-209, 213, 229, 231, 237, 245, 249, 251-252, 257, 261-269, 277, 285-286; 3/Âlu `İmrân, 3-4, 8-9, 15, 16, 19, 26-27, 30-32, 38, 64, 86, 117-118, 133-136, 145, 159, 186, 193, 200; 4/en-Nisâ, 26, 28, 36, 58, 94, 105; 5/el-Mâide, 2, 89, 100, 105; 6/el-En`am, 32; 7/el-A`raf, 159, 179; 8/el-Enfâl, 24; 10/Yunus, 57; 12/Yûsuf, 1-2; 14/İbrâhîm, 1, 31; 16/en-Nahl, 89-90, 103, 116; 17/el-İsrâ, 9, 36, 82; 20/Tâhâ, 3, 113; 22/el-Hacc, 16; 24/en-Nür, 1, 21, 34, 46; 25/el-Furkân, 1; 27/en-Neml, 2, 77; 29/el-Ankebüt, 48-52; 31/Lokmân, 3; 32/es-Secde, 2-3; 38/Şad, 87; 39/ez-Zumer, 23, 27; 41/Fuşşilet, 44; 42/eş-Şürâ, 7; 43/ez-Zuhruf, 2-3, 43-44; 47/Muħammed, 23-24; 50/Kâf, 45; 54/el-Kamer, 17, 22, 40; 57/el-Hadîd, 9; 59/el-Haşr, 21; 62/el-Cum`a, 2; 65/et-Ŧalâk, 10-11; 69/el-Hâkka, 48, 52; 74/el-Muddessir, 54-55; 81/et-Tekvîr, 27-28.

¹⁰³ Kur'ân'ı anlamadan okumaya bağlı gelişen batıl bir gelenek de ölümlere Kur'ân okumaktır. Bu bağlamda, اقرؤوا على موتاكم يس (Ölünüze Yâsîn okuyun. Bkz. Aħmed, *Musned*, V/26-27, rivayet no: 20301, s. 1470; Ebü Dâvud, *Sunen*, Kitâbu'l-Cenâiz, rivayet no: 3121, s. 644; İbn Mâce, *Sunen*, Kitâbu'l-Cenâiz, rivayet no: 1448, s. 328; İbn Belbân, *Şahîhu İbn Hibbân*, Kitâbu'l-Cenâiz, rivayet no: 3002, VII, 269. Fakat bu hadis bu

alan uzmanlarınca zayıf olarak nitelendirilmiştir. Bkz. Aħmed, *Musned*, V/26-27, rivayet no: 20301, s. 1470; Ebü Dâvud, *Sunen*, Kitâbu'l-Cenâiz, rivayet no: 3121, s. 644; İbn Mâce, *Sunen*, Kitâbu'l-Cenâiz, rivayet no: 1448, s. 328; İbn Belbân, *Şahîhu İbn Hibbân*, Kitâbu'l-Cenâiz, rivayet no: 3002, VII, 269) ve لَقُوا لِقَاؤَ اللَّهِ (Ölülerinize Lâ ilâhe illa'llah'ı telkin ediniz. bkz. Muslim, *Şahîh*, Kitâbu'l-Cenâiz, rivayet no: 916-917, s. 413; İbn Mâce, *Sunen*, Kitâbu'l-Cenâiz, rivayet no: 1444-45, s. 328; Ebü Dâvud, *Sunen*, Kitâbu'l-Cenâiz, rivayet no: 3117, s. 644; et-Tirmizî, *Câmi'*, Kitâbu'l-Cenâiz, rivayet no: 976, s. 296; en-Nesâ'î, Aħmed b. Şu'ayb el-Ĥurasânî (ö. 303/915), *Sunenu'n-Nesâ'î*, thk. Ĥalîl b. Me'mûn Şeyhâ, Dâru'l-Ma`rife, Beyrut 2007, 21/Kitâbu'l-Cenâiz, rivayet no: 1825-26, s. 381) gibi hadislerin yanlış anlaşıldığı kanaatindeyiz. Zira bu hadislerdeki ölüden kasıt, "ölüm döşeginde olan, sekerat vaktinde bulunan ve hâlâ ölmemiş kişi" demektir. (Bkz. 'Abdulkâdir b. Şeybe, *Şerhu bulûğî'l-merâm min cem'i edilleti'l-aħkâm*, Me'tâbi'u'r-Reşîd, Medine b.t.y., III, 4-5) Yoksa ölmüş ve hayat ile ilişkisi kalmamış insanlar değildir. Çünkü Kur'ân, إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى (27/en-Neml, 80. Sen ölüye söz işittiremezsin) ve وَمَا يَسْمَعُونَ الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ (35/Fâfir, 22. Ölümler ile hayatta olanlar eşit değildir. Allah dilediğine sözünü işittirir fakat sen kabirdekilere söz işittiremezsin) gibi ayetlerde, ölümlerin duymadığını ifade eder. Kur'ân'ın bu ibaredeki ölüden kastı her ne kadar hayatta olup duyma ve duydukları üzerinde düşünme açısından ölü gibi olan insanlar ise de bu ibarenin hakiki manası, yani "ölünün duymadığı" anlamı da öncelikli olarak doğrudur. Zira bir kelime ya da ibarenin mecazi anlamının olabilmesi için, öncelikle onun hakiki manasının olması gerekir. Mecazi mana ise hakiki manaya dayalı olarak elde edilir. Keza ölümlerin belirti ve sebeplerine maruz kalan kalan kişiyi ölü diye nitelendirmek, bu hadislerde olduğu gibi, Arapçada yaygın bir kullanımdır. Zira Kur'ân da aynı üslubu, عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْأَقْرَبِينَ وَالْأَقْرَبِينَ كُتِبَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ (2/el-Bakara, 180. Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakacaksa; anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyet etmek, muttakiler üzerine bir borçtur) gibi birçok ayette (bkz. 2/el-Bakara, 133, 240; 5/el-Mâide, 106) kullanır. Bu ayette, kişiye ölüm geldikten sonra akrabalarına vasiyette bulunması emrediliyor. Hâlbuki ölüm geldikten sonra vasiyette bulunma imkânı olmadığı açıktır. Bundan dolayı müfessirler bu gibi ayetleri, "ölümün sebepleri, öncülleri gelince vasiyette bulunmak" şeklinde tefsir etmişlerdir. (Bkz. ez-Zemaħşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Maħmûd b. 'Umer Ĥarezmi (ö. 538/1143), *el-Keşşâf 'an Ĥakâiki't-tenzîl ve 'uyuni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vîl*, Mektebetü

sıyla Kur'ân'ın yeryüzünde bulunan bin bir kültür, inanç, anlayış ve algıyı yeniden inşa etmek gibi bir amacı varken, böyle bir eserin manası anlaşılmaksızın okunması ile hiçbir alakası yoktur.

KAYNAKÇA

- 'Abdulkâdir b. Şeybe, *Şerhu bulūğî'l-merâm min cem'i edilleti'l-ahkâm*, Metâbi'u'r-Reşid, Medine b.t.y.
- Ahmed el-'Âyid vd., *el-Mu'cemu'l-'Arabiyy'l-esâsi*, el-Munzzametu'l-'Arabiyye li't-Terbiyye ve's-Şekâfe ve'l-'Ulûm, Tunus 1988.
- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Musned*, Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye, Beyrut 2005.
- Asad, Muhammad (1900-1992), *The message of The Qur'an*, İşaret Yayınları, İstanbul 2006.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Yeni Ufuklar neşriyat, İstanbul b.t.y.
- el-Bağdâdî, el-Haţîb (ö. 463/1071), *İktidâu'l-ilmî el-'amelu*, thk. Muhammed Naşiruddîn el-Elbânî, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1984.
- el-Beydâvî, İbn Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî (ö. 691/1292), *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Dâru Şâdir, Beyrut 2001.
- el-Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr b. 'Abdilhâlik (ö. 292/905), *Musnedu'l-Bezzâr*, thk. Maḥfûzu'r-Raḥmân Zeynullâh, Mektebetu'l-'Ulûmi

ve'l-Hikem, Medine 1993.

- el-Buḥârî, Muhammed b. İsmâ'îl (ö. 256/870), *Şaḥîhu'l-Buḥârî*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut 2001.
- el-Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd (ö. 393/1001), *eş-Şihâh*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007.
- Çantay, Hasan Basri (1887-1964), *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm*, Bilimevi Basın Yayın, İstanbul 2008.
- ed-Dârimî, İbn Faḍl b. Behrâm (ö. 255/869), *Sunenu'd-Dârimî*, thk. Haseyn Selim Esed, Dâru'l-Muğni, Suudi Arabistan 2000.
- Demirci, Muhsin, "Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 73/692)", *DİA*, İstanbul 1994.
- Ebû Dâvud, Suleymân b. el-Eş'aş b. İshâk es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sunenu Ebî Dâvud*, thk. Yûsuf el-Hâc Ahmed, Mektebetu İbn Hacer, Şam 2004.
- Ebû 'Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), *Feḍâilul-'Kur'ân*, thk. Adnân el-'Alî, Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2009.
- Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. Musennâ (ö. 211/826), *Mecâzu'l-'Kur'ân*, thk. Ahmed Ferîd el-Muzeydî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- el-Ferrâ, Ebî Zekeriyâ Yaḥyâ b. Zeyâd (ö. 207/823), *Me'âni'l-'Kur'ân*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1983.
- Gölpınarlı, Abdalbâki (1900-1982), *Kur'an-ı Kerîm ve Meâli*, Elif Kitapevi Milenyum Yayınları, İstanbul 2005.
- el-Hâkim, Muhammed b. 'Abdullâh en-Neysâbüri (ö. 405/1014), *el-Mustedrek 'alâ's-Şaḥîḥayn* thk. Muştafâ 'Abdulkâdir 'Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.
- el-Ḥalîl, b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 175/791), *Kitâbu'l-'ayn*, Mektebetu Lubnan, Beyrut 2004.
- İbn Belbân, el-Emîr 'Alaaddîn 'Alî (ö. 739/1338), *Şaḥîhu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Belbân*, thk. Şu'aybu'l-Erneûṭ, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut

Mısır, Kahire b.t.y., I, 203; er-Râzî, *Tefsîr*, II, 1029; el-Beydâvî, İbn Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî (ö. 691/1292), *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, Dâru Şâdir, Beyrut 2001, I, 109) Kur'ân, وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ / لِيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ (36/Yâsîn, 69-70. Biz ona şiir öğretmedik. Bu ona yakışmaz da. Onun getirdiği kitap, bir öğütten ve hükümleri açıklayan bir Kur'ân'dan başka bir şey değildir / ki böylece, diri olanları uyarısın ve inkâr edenlere de azap sözü hak olsun) gibi ayetlerde de ifade edildiği gibi ölümlere değil, yaşayanlara gelmiş bir kitaptır. Dolayısıyla yukarıda verdiğimiz hadisler vb.leri yanlış anlaşılığından, Resulullah (a.s.) ve sahâbî döneminde olmadığı halde, sonraki dönemlerde ölümlere Kur'ân okuma gibi, Kur'ân ve Sünnet'e aykırı, yanlış bir gelenek oluşmuştur.

- 1993.
- İbnu'l-Cezerî, Ebu'l-Ḥayr Muḥammed b. Muḥammed ed-Dimeşkî (ö. 833/1430), *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2011.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr 'Abdullâh b. Muḥammed (ö. 235/850), *Muşannefu İbn Ebî Şeybe*, thk. Muḥammed 'Avvâme, Mevsu'atu 'Ulûmi'l-Kur'an, Şam 2006.
- İbn Ḥacer el-'Askalânî (ö. 852/1448), *el-İşâbe fî temyizi's-Sahâbe*, Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut 2012.
- İbn Keşîr, 'Imâduddîn Ebu'l-Fidâ' İsmâ'il (ö. 774/1373), *Kitâbu feğâili'l-Kur'an*, thk. Ebû İshâk el-Hûnî el-Eşerî, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire 1995.
- İbn Kuteybe, 'Uyûnu'l-aḥbâr, thk. Yûsuf 'Alî eṭ-Ṭavîl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 275/888), *Sunenu İbn Mâce*, thk. Yûsuf el-Hâc Ahmed, Mektebetu İbn Ḥacer, Şam 2004.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Faḍl Cemâluddîn Muḥammed b. Mukerrem (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru Şâdir, Beyrut 2011.
- İbnu'n-Nedîm, Muḥammed b. İshâk (ö. 380/990), *el-Fihrist*, thk. Ebû Yûsuf 'Alî Ṭavîl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.
- İbn Rüşd (ö.520/1198), *el-Beyân ve't-taḥşîl ve's-şerḥu ve't-tevcîhu ve't-talîlu fî mesâili'l-mustaḥraceh*, thk. Muḥammed Ḥaccî, Dâru'l-Ğarb'l-İslâmî, Beyrut 1988.
- İbn Sa'd (ö. 230/845), *kitâbu't-tabakâti'l-kebir*, thk. Muḥammed 'Abdulkâdir 'Atâ', Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.
- el-Kastallânî, Ahmed b. Muḥammed (ö. 923/1517), *el-Mevâhibu'l-leduniyye bi'l-minehi'l-Muḥammediyye*, thk. Şâlih Ahmed eş-Şâmî, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 2004.
- Köksal, Mustafa Âsım (1913-1998), *Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, Işık Yayınları, İstanbul 2007.
- Muslim, Ebu'l-Ḥusayn Muslim b. el-Ḥaccâc en-Neysâbüri (ö. 261/875), *Şahîhu Muslim*, thk. Ḥalîl b. Me'mûn Şeyhân, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007.
- N. S. Doniach (ed.), *The Oxford English-Arabic Dictionary of Current Usage*, Oxford University Press, Clarendon 2007.
- en-Nesâ'î, Ahmed b. Şu'ayb el-Ḥurasânî (ö. 303/915), *Sunenu'n-Nesâ'î*, thk. Ḥalîl b. Me'mûn Şeyhâ, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007.
- er-Râğîb, el-İşfehânî (ö. 425/1108), *Mufredâtu elfâzi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, Şam 2009.
- er-Râzî, Muḥammed Faḥruddîn (ö. 604/1209), *Tefsîru Faḥri'r-Râzî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2005.
- es-Sa'îd Muḥammed Bedevî Fethî 'Alî Yûnus, *el-Kitâbu'l-esâsî fî ta'lîmi'l-luğati'l-Arabiyye li-ğayri'n-nâtikîne bihâ*, el-Munazzametu'l-'Arabiyye li't-Terbiyye ve's-Sekâfe ve'l-'Ulûm, Tunus 1988.
- es-Sicistânî, 'Abdullâh b. Ebî Dâvud (ö. 316/929), *Kitâbu'l-mesâhif*, thk. Selîm b. 'Îd el-Hilâlî, Muessesetu Ğurrâs, Beyrut 2006.
- eṭ-Ṭaberî, Ebu Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd b. Ḥâlid (ö. 310/923), *Câmi'u'l-beyân 'an Te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. eş-Şeyḥ Ḥalîl el-Meys, Dâru'l -Fikr, Beyrut 2005.
- eṭ-Tirmizî, Muḥammed b. 'İsâ b. Sevre (ö. 279/892), *Câmi'u't-Tirmizî*, thk. Yûsuf el-Hâc Ahmed, Mektebetu İbn Ḥacer, Şam 2004.

ez-Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. 'Uşmân (ö. 748/1347), *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ'*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut b.t.y.

ez-Zemaşşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. 'Umer Harezmi (ö. 538/1143), *el-Keşşâf `an hakâiki't-*

tenzîl ve `uyuni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vîl, Mektebetü Mısır, Kahire b.t.y.

ez-Zevzenî, 'Abdullâh el-Hasan b. Ahmed (ö. 486/1093), *Şerhu Mu'allakâti's-Seb'a*, el-Mektebetü'l-'Aşriyye, Beyrut 2005.